

DOĞU- BATI NE DEMEKTİR, NE YANA DÜŞERLER? WHAT'S THE MEANING OF EAST AND WEST, AND WHERE ARE THEY LOCATED?

Fahri Sakal¹

ÖZET

Doğu ve Batı bir coğrafi yön olmakla birlikte sosyal bilimlerde ve siyasette birer medeniyet algısı ve sahası anlamı ifade etmektedir. Eski Yunan ve Roma çağlarında ilk defa kullanılmış olan bu kavramlar, Avrupalıların kendilerini batılı, her türlü rakiplerinin ise doğulu saymalarıyla birlikte bugünkü anlamına kavuşmuştur. Zamanla dini olduğu kadar Avrupa'da gelişen doğubilim/şarkiyat (oryantalizm) çalışmalarının da etkisiyle doğu farklı ve aşağılanan bir yorumla değerlendirilmiştir. Sömürgeci, ırkçı ve dinci söylemler hiçbir zaman terk edilmemiştir. Hatta Doğuya bakarken bile farklı davranmışlar, din ve ırk olarak kendilerine yakın olanları diğerlerinden ayırmışlardır. Oryantalistler bu “Doğu” kavramını terk etmeyi düşünseler de o kadar yerleşmiştir ki, terk edilemiyor. Hatta Ortadoğulular bile kendilerini böyle adlandırıyor.

Batı bilim, demokrasi, kültür, sanat ve sair alanlarda değerleri üreten ve yönlendiren konumundan dolayı coğrafyasını merkez, kendilerini de “insanlık” olarak adlandırmakta, mesela doğuluların bilime katkılarını görmeme ısrarını sürdürmektedir. Doğulular da bunu büyük ölçüde kabul etmiş, içselleştirmiş görülmektedir. Doğu, batının yönetimi altında bulunmaya layık, bu yolla medenileşecek (Avrupalılaşacak) bir coğrafya olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla batı, çıkarlarına uyan ve tabii-siyasi müttefiklerini diğer doğululardan hep ayırmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Doğu, Batı, Doğu-Batı, Avrupalılık, Hristiyanlık, Ortadoğu.

ABSTRACT

Although the eastern and western are geographical definitions they are used as perceptions of civilization in the fields of social science and policy. These

¹ Prof. Dr, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Tarih Bölümü, fahris@omu.edu.tr

conceptions, which were first used in Ancient Greek and Rome period, gained meaning in today's context as a result of Europeans' perception that they are western and their all competitors are eastern. By the time of progress, eastern began to be commented with an ignoble and different meaning by the effects of both religion and orientalism. The colonist, racist and religious discourse has never been left. Even, when they look over the eastern they evaluate separately the ones who are closer to themselves as religion and race. This "eastern" conception has been fixed in so much that although the orientalist think to leave it they cannot. Moreover the Middle East name themselves by "eastern".

Because of its own position that Europe produce and govern the value of science, democracy, culture and art, they define their geography as centre and their civilization as "humanity". For instance, they insist on ignoring scientific contribution of eastern. The easterners look like they have accepted and arrogated this circumstance. According to this perspective the eastern deserves to govern of western and will become civilized in this manner. So the western has always separated his natural- political eastern allies from others for his own hand.

Key words: Eastern (East), Western (West), Europeanness, Christianity, Middle East.

Giriş

Doğu ve Batı, bilinenin aksine, coğrafi birer yön olmanın ötesinde farklı değerleri ifade etmiş; başka bir deyişle siyasi, askeri, dini, kültürel ve ekonomik çıkarlar ve anlayışlar istikametinde, güneşin doğuş ve batışıyla hiç alakası olmayan anlamlar kazanmışlardır. Daha doğrusu insanlık tarihi boyunca her nesil bu kavramları zamanının dinamikleri doğrultusunda değerlendirmiştir. Sümer, Babil, Mısır ve Doğu Akdeniz (Fenike ve İbrani) yazının ve diğer birçok bilim-kültür araç ve kurumunun icadını yapan ve bunları dünyaya yayan medeniyetler olarak tarihin başlangıcından coğrafi keşiflere kadar adeta dünyanın merkezi oldular. Batlamyus'tan Me'mun'un ve İrisi'ninkine kadar bütün haritalar merkez olarak bu bölgeyi göstermektedir. Yazı, semavi dinler, ilk kitaplar, ilk matematik ve

geometri hesapları, astronomi, tıp ve diğer bilimler burada doğmuştur. İlk rasathane, hastane ve üniversite sayılacak yüksekokullar bu bölgeden çıkmış ve Avrupa'ya yayılmıştır. Dünya edebiyatının ilk şaheserleri ve destanları Gılgamış'tan Neşideler Neşidesine, Kutsal Kitaplardan Bin Bir Gece Masalları'na kadar neredeyse hepsi burada yazılmıştır. Eski Yunan'da dünyayı merak eden, ufku açık ve gezmek isteyenler, Mısır'a gidecek bir tüccar gemisi bekler, onun kaptanına rica ederek, onlarla Mısır'a gitmek için yalvarırlardı. Aynı şekilde Yunan kıyılarına uğrayan Fenike gemileri veya Yunanlıların kendi gemileri ile Doğu Akdeniz limanlarına ve oradan Ninova veya Babil'e gitmek isterlerdi. İskender, planladığı dünya fethini tamamladıktan sonra Babil'e yerleşmiş, orada ölmüştü. İlkçağda Beressos'un Babilonya'sı gibi kitaplar yazılıyor, bu şehir dünyanın merkezi olarak sunuluyordu. İslam'la beraber müminler namazlarında önce Kudüs'e, sonra Mekke'ye yöneliyorlar, bölgeyi dünyanın merkezi sayıyorlardı. Kudüs, Müslüman'ın olduğu kadar Hristiyan'ın ve Musevi'nin de merkez şehri idi. Sonraları Bağdat bir dünya şehri ve merkez oldu. Bir zamanlar Babil için kulesi ve asma bahçeleri ile ilgili anlatıların benzeri, halklar arasında Bağdat için söylenilir olmuştur: Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmazdı.

Bir ara "her yol Roma'ya çıkar" olsa da, bu bölgenin dünyanın merkezi olma hali devam etti. Bağdat'ın yanı sıra, hem Doğu Roma'nın hem de Osmanlı'nın pây-i tahtı İstanbul (Kostantiniyye, Dersaadet ...) Bağdat'tan sonra merkez olmuştu. Dünya merkezleri sırasıyla bunlardı: Babil, Bağdat, İstanbul... Coğrafi keşiflerden önce bütün yollar bu bölgeye gelirdi. İpek Yolu Çin'den çıkar Orta Asya'da farklı pazarlara uğrayarak Akdeniz ve Karadeniz limanlarında son bulurdu. Orta Asya'nın tüccar halkı Soğdlular, Azak Denizi kenarında kendi adları ile bir liman kurmuşlar, adını Soğdak/Suğdak vermişlerdi. Baharat Yolu aynı şekilde Güney Asya ve Hindistan'ı Basra, Kızıldeniz, Akdeniz ve Karadeniz'e bağlıyordu. Bu yolla sadece baharat gelmiyordu. "Vardım Hind Eli'nden kumaş getirdim" diye övünerek anlatıyorduk. Hind şalı ve dibası dillere standı. Lahurî dokumalar üç kıtada asırlarca aranıyor, "bulunmaz Hind kumaşı" diye dillerde deyimler oluşuyordu. Köle yolu Habeşistan üzerinden Nil vadisini takiben Mısır'a gelirdi. Mısır'a Hindistan'dan gelen Baharat yolu da ulaşıyor, Nil

deltasındaki “Dimyat’a pirince gider”² oluyorduk. Her “Venedik taciri”³ en önemli uğrak limanı olarak burayı görüyordu. Bir de Kürk Yolu’muz vardı. Sibiryaya ve diğer kuzey ülkelerinden İtil (Volga) Don, Turla, Yayık gibi nehirleri takiben Hazar ve Karadeniz’e ulaşıyor, soğuk iklimlerin hayvan kürkleri bu bölgenin limanlarına geliyordu. Bütün bu yollar İpek, Baharat, Köle ve Kürk yolları eski dünyanın farklı bölgelerinden çıkıp dünyanın merkezine, yani Doğu Akdeniz, Karadeniz, Basra Körfezi ve Kızıldeniz’e geliyordu. Tekrar hatırlatalım yazı bu bölgede icad edilmiş, ilk kitaplar, ilk destanlar, bilimler, eğitimler, ticaret, sanat ve felsefe bu bölgede başlamıştı. Sümer, Babil, Mısır, Fenike, İbrani, Asuri, İon ve Helen uygarlıkları bu topraklardan cihana yayılmıştı. Dünyanın yedi harikası denen eserler bu bölgede idi. Kısacası burası “*merkez-i rub-ı meskûn*” idi.

Doğu - Batı Kavramlarının Oluşumu

Ancak ikbal binyıllarının da bir sonu vardı: Coğrafi keşifler adı geçen ticaret yollarını bitirmiş, dünyanın uzak bölgeleri 16. Yüzyılın başlarında okyanuslar üzerinden Batı Avrupa limanlarına bağlamış, eski ticaret yollarında kervanların uğradığı kalabalık hanlar ve kervansaraylara kimseler uğramaz, “kuş konmaz kervan geçmez” tenhaliği oluşmuştu. Dünya coğrafyasındaki bu değişim ticaret yollarının karadan denize, Müslümanlardan Hıristiyanlara, Asyalılardan Avrupalılara, Doğululardan Batılılara geçmesini sağlamıştı. Artık her yol Atlantik sahilindeki Batı Avrupa limanlarına çıkıyordu. Çünkü Yeni Dünya denen yerler keşfedilmişti. Önceleri Atlantik kıyısını dünyanın da kıyısı sananlar, şimdi o limanlardan batıya doğru gidince Amerika’ya varıyorlar, güneye doğru gidince Güney Afrika’ya ve oradan doğuya dönünce de Hindistan, Çin ve Okyanusya’ya ulaşabiliyorlardı. Avrupalılar artık dünyaya yayılmışlar, Osmanlı coğrafyacısı Ömer Talib’in⁴ ifadesiyle dünyanın her tarafında ticaret yapıp Karun gibi zengin olmaktaydılar. Gittikleri yerlerin haritasını çıkarıyorlar, bilgiler topluyorlar,

² Bu ticari kavramlar için bkz. Fahri Sakal, “Folklor ve Edebiyat Ürünlerinin Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması” Milli Folklor, c.10, s. 77, 2008, s. 50-60.

³ Venedik ve tacirleri Ortadoğu ile ticaretinden dolayı o kadar önemli bir mevki edinmişlerdi ki, Shakspeare’in meşhur bir eserine ad olmuşlardı.

⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yay. Ank. 1984, s. 28.

kitaplar yazıyorlardı. 19. Yy boyunca İngiltere Kraliyet Coğrafya Enstitüsü neredeyse dünyanın her tarafının haritasını çizdirmiş, nereden hangi ürün alınır ve nereye ne satılır, nere ile ilgili hangi jeostratejik ve jeopolitik hesaplar yapılmalıdır diye mükemmel hazırlıklar yapmışlardı.⁵

Bu işleri yapanlar zamanla ellerinde biriken bilgi, kitap, harita ve servetin etkisiyle kendilerini dünyanın efendisi, ırkların beyazı, insanlığın üstün ırkı (arya), coğrafyalarını dünyanın merkezi, dinlerini hak din, haliyle başkalarını kâfir, aşâğılık ve “yerli” olarak adlandırdılar. Bir onlar vardı yeryüzünde “sahip” olarak, bir de ötekiler. Bugün Macellan’dan 800 yıl önce dünyanın küre şeklinde haritası Halife Me’mun tarafından yapılmış olduğu bilindiği halde, gerek Avrupalılar, gerekse onların gölgesindeki Türk ve diğer toplumların aydınları, “*coğrafi keşiflerle dünyanın yuvarlak olduğunu insanlık keşfetti*” diye hükmeden “bilimsel” yazılar yazıyorlar! En ciddi Avrupa yayımlarında hala Avrupa haritacılığının öncesi olarak Ptoleme’nin adı ve haritası geçmektedir.⁶ Bu bir bilim etiği sorunu mu, cehalet mi? En azından Alman bilim ortamında tanınan Fuat Sezgin’in çalışmalarından haberdar olduklarını biliyoruz. O halde hâlâ bu inkâr neden? Son asırlarımızı biz de ciddiye alamıyoruz, ama 9-12. Yüzyıllar İslam Bilim ve Medeniyeti insanlığın ortak geçmişinin bir parçası değil midir? Onlara göre değildir, çünkü insanlık eşittir Avrupalı demektir.

Avrupa’nın doğusu ve güneyi vardı. Kuzey veya batı yoktu Avrupa için. Kuzeyde kutup batıda Okyanus vardı. Ama doğu ve güney geri, cahil, zayıf, idraksiz vs. vs. idi. Bunu Türk araştırmacılar da kabul etmişlerdi artık. Sadi Selen Tarih Kurumundaki bir konferansında doğu gibi güneyin de geri kalmaya mahkûm olduğunu, Ekvatora yaklaştıkça geriliğin arttığını, kuzeye gittikçe ilerlemiş bölgelere ulaşıldığını, dolayısıyla bizim cenubumuzdaki dünyadan uzaklaştıkça geliyeceğimizi söylemişti!⁷ İnkılâpların gerekliliğini böyle tuhaf ve ucuz bir coğrafi kadercilikle açıklıyordu. Batılı ve gelişmiş olmak için Doğu’dan da Güney’den de uzak durmalıydık!

⁵ Jerry Brotton, “Haritayı Basmak, Fark Yaratmak” s. 151-173. Şu eserin içinde: David N. Livingstone-Charles W. Withers, *Coğrafya ve Devrim*, YKY İstanbul 2010.

⁶ J. Brotton, 153-157.

⁷ H. Sadi Selen, “Tarihte Şark ve Garp Mefhumları” *Belleten* VII/27 (Temmuz 1943), s. 543-547.

Ama “Doğu” diye küçümsedikleri bölgeler söz konusu olunca bir problem çıkıyordu: Dinleri Doğu’dan gelmişti, yazıları hakeza, diğer birçok değerleri şarktan neşet etmişti. Bunun için vaktiyle papazlarının biri medeniyet, din ve kültürlerinin geliş yönünü “ex oriente lux” (ışık doğudan gelir) diye anlatmıştı. O halde, bu Doğu’yu ve Doğuluları başka türlü anlatmalıydılar, “Nasara Taifesi”⁸ İsa’nın topraklarını da içinde barındıran coğrafyaya çok da tepeden bakamazdı. Ayrıca Avrupa ve Amerika’da artık bir güç olarak sivrilen Benî İsrail ideolojisi Siyonizm de Arz-ı Mev’ûd’u unutamazdı. Bu coğrafyayı ve sakinlerini Aborjinlerle veya Kızılderililerle bir tutamazlardı. Zaman oldu biraz saygı duydular, bazen aşağılama dolu bir takdir, bazen de ırkçı ve sömürgeci bir mantıkla, çıkar hesaplı bir anlam yükleyip olduğu gibi kullandılar: Orient, yani doğu. Doğu mazisi, geçmiş parlak medeniyetleri, çeşitliliği ile saygı çekerken, son yüzyıllarda imparatorluklarının batıyı tehdit etmesiyle, dini ve geriliği ile de ötekileştiriliyor, itiliyor ve aşağılanıyordu. Bütün açılardan Doğu aşağılandıkça Batı yüceltiliyordu. Batı uygarlık demekti, batılı da uygar. Hatta batılılar insanlığı oluşturuyordu. Ümit Burnu’nu İbn Macid isimli bir Arap denizcinin kılavuzluğunda geçtikleri halde, bizim kaynaklar bile “*insanlık Ümit Burnu’nu keşfetti*” diyebiliyorlardı. Yani İbn Macid ile onun hocaları ve öncüleri olan Doğulu denizciler “*insanlık*” ailesinin bir parçası sayılmıyorlardı.

Gerçekten bu iki kavram tarih boyunca konjonktürel nedenlerle, daima farklı anlamlar yüklenilerek kullanılmış bulunmaktadır. Doğu ve Batı’nın anlamları değiştiği gibi, tarih boyunca sınırları da hep farklı hatlardan geçmiştir. Antik çağda Babil şehrinin doğusu Asu, batısı Ereb olarak adlandırılıyordu. Daha sonra Yunanlılar da Ege Denizi’nin doğusunu ve batısını böyle adlandırdılar: Asia ve Europe. Ancak zamanla Anadolu’yu Asya kıtasından ayırabilmek için bu yöreye Küçük Asya demişlerdi.⁹ Artık Asya doğu idi, Avrupa batı.

Doğu- Batı tarih boyunca şöyle tanımlandırılmıştır:

- 1) Eski Yunanlılara göre Asya Kıtası toprakları ve Küçük Asya dedikleri Anadolu Doğu sayılıyordu.

⁸ Hz. İsa Filistin’de Nasıra kasabasında doğduğundan ona izafeten Hristiyanlar için İslam-Osmanlı kültür dünyasında bu tabir kullanılmaktadır.

⁹ Selen, 543.

- 2) Ancak Yunanlılar zamanla ellerindeki kesimi, özellikle İonia bölgesini Batı, Perslerin elindeki toprakları Doğu olarak adlandırdılar.
- 3) Roma İmparatorluğu zamanında Roma şehri dünyanın merkezi sayıldığından imparatorluk topraklarının doğusu oriens, batısı occiden olarak adlandırılmıştı. Daha sonra Akdeniz’i de İtalya ve Sicilya ikiye böldüğünden bu denizi de doğu ve batı diye ayırmaya başladılar.
- 4) Miladi 331’den itibaren imparatorluğun Güney ve Doğu topraklarında Vicarus orientis adıyla bir dini idare bölgesi oluşturuldu. Fakat bu bölgelerin mezhebi de ayrı olduğundan zamanla Ortodoks ve Katoliklik faktörü bölünmeyi kalıcılaştırdı. 395 Yılından itibaren Batı-Doğu Roma sınırı Batı dünyası ile Doğu’nun da sınırı oldu.¹⁰ Roma dünyası böylece kalıcı olarak ayrılmış oluyor ve çağlar boyu bütün çabalara rağmen birleşemiyorlardı. Öyle ki Doğu Roma’nın gün gelip Türklerin eline düşmesi söz konusu olunca Batı’nın yapacağı yardımları bile reddediyorlar, “Kostantinopolis’te kardinal şapkası göreceğime, Türk sarığımı tercih ederim” diyen din adamları çıkıyordu. Hâlâ iki kiliseyi birleştirme çabaları sürmektedir.¹¹
- 5) İslam yayılmaya başlayınca Hıristiyan Âlemi Batı, İslam Âlemi Doğu sayıldı, İslam Batı’ya doğru ilerledikçe sınır da Batı’ya doğru kayıyordu. Artık Sicilya ve Endülüs bile Doğu’da idi!
- 6) Osmanlı İmparatorluğu zamanında “Memalik-i Şahane-yi Osmanî” Doğu olarak ifade edilmiştir. Ancak bazı yöreleri, yani Avrupalıların öyle veya böyle etkili oldukları yerler onlara göre farklı idi. Chateaubriand’a göre İzmir “*Şark barbarlığı içinde bir medeniyet vahası*” idi. Aynı şekilde G. Keppel de Türklerin “*Gâvur İzmir*” dediği bu şehir için “*Şark Barbarlığının ortasında bir civilisation vahası kabul edilebilir*” diyordu. Bir başka batılı ise Pera’yı “*Asya barbarlığı ortasında bir civilisation adası*” olarak selamlamıştı.¹² Bu “Batılı” anlayış Ortodoks Hıristiyanları her zaman batılı saymazken İsrail

¹⁰ Selen, 544.

¹¹ Kasım 2014 sonlarında Türkiye’ye bir ziyaret yapan Katolik Hıristiyanların manevi lideri Papa Francesco, Ortodokslarla Katolikleri birleştirme arzusunu dile getirdi. Papa’nın Türkiye yerine, ‘Ekümenik Patrikhane’ ve İstanbul için ‘Konstantinopol’ ifadelerini tercih etmesi manidar bulunmuştur.

¹² Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı*, Akademi Kitabevi İzmir 1992, s. 23-24.

tartışmasız batıdır. İsrail Doğu'daki Batı veya Batı'nın ileri bir karakoludur. Ancak İsrail tek başına İslam Âleminden daha fazla patent almasına rağmen, bugün 1683'teki Viyanalılar gibi kendini "kuşatılmış" hissediyormuş! Batının ve İsrail'in her zaman müttefiki olan "Türkiye bile şimdi açıkça İslamcılık ve anti-Siyonizm istikametinde ilerlemekte, üstelik yeni-Osmanlı anlayışına" göre bir dış politika izlemekteymiş.¹³

- 7) Modern çağlarda Batı Bloğu ve Doğu Bloğu da bu anlayışa göre adlandırılmıştır. Bloklaşmanın sonunda da Ortodoks dünya ve Rusya doğu olarak kabul görmektedir.¹⁴ Ruslar ve diğer AB dışı toplumlar da doğulu sayılmaktadırlar.¹⁵ Yunanlıların dışında Ortodoks âlemi ve Rusya'yı Batı saymadılar ve hep dışladılar. Ünlü düşünür Danilevski'nin en büyük derdi Avrupa'nın Rusya'yı sevmemesi, hatta düşmanlığı idi.¹⁶ Alfabeleri ve mezhepleri bile buna göre belirlenmişti: Katolikler Latin, Ortodokslar Yunan ve ondan çıkarılma Kiril alfabesini kullanırlar.
- 8) İslam Âlemi her zaman olduğu gibi, bugün de Doğu olarak görülmektedir. Sınırın konjonktürel olarak değişebildiğini söylemiştik. Türkiye'nin NATO ve diğer Avrupa kurumlarına alınması, vaktiyle Kırım Harbi'nde olduğu gibi Rus tehditleri sonucu idi. Böyle zamanlarda konjonktürel olarak Batılı veya onların müttefiki sayılmamıza rağmen ilk fırsatta bizi ait olduğumuz dünyaya, yani Doğuya yerleştirmektedirler. Sovyet tehditleri karşısında Ortadoğu'daki petrol ve diğer çıkarlarını Mehmetçiğe bekletmek için NATO'ya alınırken Batılı, AB'ye girmek istediğimizde, refah

¹³ Niall Ferguson, *Uygarlık Batı ve Ötekiler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 115.

¹⁴ N. Ferguson, 40-41. Bu kitabın adı her şeyi açıklıyor: Uygarlık=Batı'dır. Diğerleri ötekilerdir, ötekileştirilenlerdir.

¹⁵ Ruslar kendilerini Batılı saydırabilmek için özellikle Büyük Petro'dan beri çabalamaktadırlar. Petro reformlarıyla ciddi "Batılılaşma" adımları atmıştır. Mesela papazların sakallarını kesmesi... Hala Doğu kiliseleri ve papazlar sakallı, Batı kiliseleri, yani Katolik ve Protestanlar sakalsızdırlar. Ünlü Rus tarih felsefecisi Danilevsky Rusya ve Avrupa adlı eserinde "Türkler, Hunlar ve Moğollar medeniyetleri yıkan toplumlardır" tezini savunur ve Rusya'nın Avrupa'yı doğudan gelecek bu barbarlıktan koruyan bir set olduğunu ifade eder. Bkz. Pitirim A. Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Bilgi Yay. Ank. 1972, 56-62.

¹⁶ Sorokin, 54-56.

sofrasına ve medeniyet nimetlerine el uzatmış olduğumuzdan Doğulu sayılıyoruz.

Bu ayrım neye göre yapılmıştır, belirleyici hususları, alamet-i farikalar nelerdir? “Batı coğrafi bir ifadenin çok ötesinde bir şeydir. Uç noktalarda bulanıklaşan sınırlara sahip bir normlar, davranışlar ve kurumlar dizisidir.”¹⁷ Tarih boyunca sergilenen yaklaşımlar dikkate alınınca Batı ve Doğu ayrımlarının ardındaki amilleri şöyle sınıflandırabiliyoruz: A) “Avrupa bir coğrafya birimi değildir, bir çeşit kültür – tarih birimidir.” Danilevski’ye göre Germen Roma(Latin) uygarlığı alanı ve anlayışıdır.¹⁸ İslav halklarının yaşadığı coğrafya bazen (ve bazılarınca) batıdır, bazen Doğu’dur.¹⁹ B) Yunan-Latin kültür dünyası batıdır. C)Hıristiyanlık, özellikle Katolik ve onlardan ayrılma Protestan ülkeler Batı sayılırken Ortodokslar konjonktürel olarak bazen Batılı, bazen de Doğulu sayılmaktadır²⁰. D)Prometeus ve evlatlarının yurdu olan Avrupa’yı tehdit eden güçler Doğu’dur, tehdit etmeyeceksin. Yunanlıları tehdit eden Persler, Hıristiyan birliğini engelleyen Ortodokslar, barbar Müslümanlar, hürriyet ve sermaye düşmanı komünist Sovyetler Birliği ve şimdilerde “terörist”(!) İslam Âlemi. Bunlar doğudur, doğu, yani Batı Uygarlığı’nın ötekisi. E) Piyasa ekonomisinin yerleştiği ve sorunsuz uygulandığı yerler Batı’dır. F) Demokrasinin icad edildiği ve halen uygulana geldiği yerler batıdır. Eksiksiz bir demokrasi ve özgürlükler batılılığın alamet-i farikası sayılmaktadır. G) Bilim ve fikir özgürlüğü olan, düşünen, sorgulayan, bilim, fikir ve patent üreten yerler batıdır. Özgürlük, bilim, fikir, felsefe, demokrasi vs. medeniyet değerleri olduğuna ve bu bunlara karşı çıkmak da akıl karı olmadığına göre, Batı İnsanlık ve medeniyet (civilisation), Doğu ise bunların zıddıdır; vahşet ve barbarlık yurdudur.

Oryantalizm

Batı böyle tanımlanırken Doğu’ya dair bir söylem, bir edebiyat, hatta bir bilgiler ve disiplinler havuzu oluşturuldu ve adına Doğubilim, (şarkiyat-oryantalizm)

¹⁷ N. Ferguson, 41.

¹⁸ Sorokin, 56.

¹⁹ Yukarıda Sorokin’den alınan notlara bakınız.

²⁰ Ferguson, aynı yer.

dediler. Müsteşrikler önceleri Avrupalı romantiklerin yarı hayal, yarı abartılı veya inkâr dolu bilgi ve yorumları ile oluşturdukları bir mit ortaya koydular. “Doğu onların elinde alabildiğine yabancılaştırıldı, gizemleştirildi, kişiselleştirildi.”²¹ Byron’ın Doğu’su, Moore’un Doğu’su, Hugo’nun Doğu’su, Vigny’nin Doğusu, Musset’nin Doğu’su, sonraları Nerval, Flaubert, Baudelaire, Gautier’nin Doğu’ları... Kimi kurdukları mit’lerle kendini tatmin ediyor, macera ve şöhret yaşıyordu; kimi de “sömürgeciliğin keşif kolu” mensubu oluyordu. Müslüman demek şeytanın çocuğu, demektir. İslam Dünyası ile ilgili yazılanlar ipe sapa gelmez ifadeler içeriyor; hayran oldukları kültür ve sanat ürünlerini bile yorumlarken indeliklerini ve negatif hükümlerini katıyorlardı. **1001 Gece Masalları** Doğu Miti’ni güçlendirmiş, ama hayali bilgiler, yalanlar, iftiralar ve çifte standartlar da süregelmiştir. Bölgeyi hiç görmeden yazılan **History of Caliph Vathek** bu tür saçmalıklarla doludur. Halife Vathek’in²² Şeytan ile körpe oğlan çocukları üzerine cinsi sapıklık sahnelerini yazabilmek için herhalde bir Batılı olmak gerekiyordu!²³ Doğu Miti’ni Byron, Lamartine ve V. Hugo gibi kişiler gerçekten hayal ürünü boyutlarda ve düşmanca emeller için kullandılar. İşin acı tarafı bu kişiler “Batılı Türk aydını” tarafından ülkemizde pek şirin gösterilmiş, Türk gençleri bunları çağdaş Batı’nın bilim ve kültür dehaları olarak öğrenmişlerdir. Dehalarına bir diyeceğimiz olamaz, ama bu kişiler Türk okuruna olduğu gibi, bütün yönleriyle, özellikle Türkler hakkındaki yorum ve fikirleriyle tanıtılmıyordu. Byron’u “*kılıcı insafsız bir maharetle kullanan Türk eli, yendiği insanların yarasını sarmakta da ustadır*” sözüyle tanıyan Türk efkâr-ı umumiyesi, onun şifa bulmaz bir Türk düşmanı olduğunu, Batı’daki en hissi Yunanperestlerin başında olduğunu ve bu sevdâ ile Yunan bağımsızlık savaşında Osmanlılara karşı tüm servetini harcayarak oluşturduğu gönüllüler ordusu ile sonuna kadar savaştığını ve canını, malını her şeyini bu uğurda bitirdiğini pek bilmez. Adamı bizim ansiklopediler “hümanist”²⁴ diye tanıtıyor, eh Türkiye’nin okumuş yazmış

²¹ Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İletişim yay. İst. 1985, 11-15.

²² Halife Vasık olmalı, Batılı başkalarının ismini bile olduğu gibi yazmaz!

²³ Parla, 22-25.

²⁴ Örnek Britannica Ansiklopedisi, “Lord Byron” maddesi. Buradaki insancılın Yunan ve Roma kültürüne hayran, onları önemseyen anlamında olduğunu elbet bilenler var. Ayrıca biz burada bu

“batılı” entelleri de bu kavramın “insancıl” anlamına geldiğini sandığına göre mesele yok! Tarihinden ve kökünden kaçmak isteyen ne kadar “cami avlusunda bulunmuş çocuk” benzeri “Batılı aydın” varsa insancılık limanına sığınıyor.

Şairi, sanatçısı, düşünürü... Hâsılı nerdeyse hepsi bir taraf idi. En despotik rejimler Batı’da görüldüğü halde, Doğu despotizminden bahsederler. İki yüz küsur yıldır İhtilal Fransası’nın her saçmalığını ihtiramla selamlayan Türk aydınının idollerinden biri olan Montesquieu “*Türkler dünyanın en çirkin insanları idi. Karıları da kendileri gibi kaknemdi. Rum dilberlerini görünce akılları başlarından gitti. Başladılar kız kaçırmaya. Zaten ezelden beri hayduttular... Öbür dünyada eşek olacaklar ve Yahudileri sırtlarında cehenneme taşıyacaklar...*” diye yazmış!²⁵ Ciddiyetin “Batılı” derekesi... Romancı Hugo’dan diğerlerine kadar Doğu’ya bakışlarını anlamak için Türkiye’de yeterli yayın bulunmaktadır.²⁶

Hıristiyanlığı uygarlıkla eşanlamlı sayarlarken²⁷, kültür ve medeniyetçe geri kalmış, zayıf toplumların doğulu kabul edildiğini en açık olarak Lord Cromer ifade etmiştir: “*Yönetim altındaki uluslarda kendileri için neyin hayırlı olduğunu bilecek izan yoktur. Bunların çoğu Doğulu idi.*” Ona göre “*Avrupalı sürekli mantık yürütür. Hükümlerinde muğlâklık yoktur; doğal olarak şüphesizdir ve herhangi bir önermenin gerekliliğini kabul etmeden önce ispat eder; eğitilmiş zekâsı bir mekanizma gibi çalışır. Doğulunun kafası, şehirlerinin o tablolu caddeleri gibi, simetriden fena halde yoksundur. Yürüttüğü mantık laçkadır.*”²⁸ Arthur James Balfour’a göre bir batılı realite, bir de doğuluk vardı. Birinciler hükmederken diğerleri hüküm altında olmalıydılar. Bu da ülkelerinin işgal edilmesi, içişlerine tam müdahale, can ve mallarının batılılarca korunması demekti.²⁹ Batı üstünlüğü kültürel ve irksal etkenlere bağlanıyor, bu istikamette Avrupa-merkezci bir doktrin oluşturuluyordu. Açıkça “*idare altındaki ırklar*”

ansiklopedinin ismini de konumuz açısından manidar buluyoruz: Neden Britannica? İngiltere’de de bir gün Anadolu Ansiklopedisi yayınlanırsa bu sorumuzu o zaman geri çekeriz.

²⁵ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim yay. İst. 2004, s.192.

²⁶ Burada bahsedilen şu kişilerin eserleri özellikle tavsiyeye şayandır: Parla, Said ve Rodinson.

²⁷ Ferguson, 284.

²⁸ E. Said, 66-67.

²⁹ E. Said, 63.

ifadesini kullanıyorlardı. Charles Darwin ve Alfred Russel Wallace bitkiler, hayvanlar ve insanlık âleminde bütün güçlülerin güçsüzler aleyhine olarak çoğalıp yayıldıklarını ve çevreye hâkim olduklarını “bilim” olarak hükme bağlamışlardı. Wallace, Avrupalıların “vahşi insanla” karşılaşınca onları “fethedeceğini” ve onları azaltarak kendisinin çoğalacağını ve Homo sapiensin tekrar “tek homojen bir ırk” olarak dünyaya yayılacağını, soylu beyaz ırkın, özgürlük ve adalet anlayışının yayılacağını ve sonunda zorunlu hükümete gerek kalmayacağından dünyanın cennete döneceğini müjdelemişti.³⁰ Darwin, resmen beyaz ırkın üstünlüğünü arsız ayırık otlarının bahçelere hâkim olmasına benzetiyor, üstün ırkların diğerlerine hâkimiyetini kaçınılmaz ve doğal düzenin mutlak sonucu olarak görüyordu. “*Beyaz ırk denilen daha uygar insanlar bu varlık mücadelesinde Türkleri yenilgiye uğrattılar*” diyordu hazret.³¹ Hızını alamayan bu “bilim adamı” beyaz ırkın dünyaya tam hâkim olacağı müjdesini veriyor; 500 Yıl sonra Anglo Sakson ırkı “bütün ulusları yok ettikten sonra, bir birim olarak görülen insan ırklarının derece olarak yükseleceği” kehanetinde bulunuyordu.³² Bu anlayış şairinde, sanatçısında, romancısında, hâsılı hepsinde vardı. Bunlardan biri olan Lamartine’e göre de Doğu, Avrupalılarca yönetilmeli, sahilleri ve bazı önemli görülen bölgeleri işgal edilmeliydi. İşgal olunan yerlerde serbest bölgeler, Avrupa müstemlekeleri yahut transit limanlar kurulacaktı. Bunları yazarken öyle coşuyordu ki, Doğulu aciz halkların gelip batılıların kendilerini yönetmesini beklediklerini de kaydediyordu. Ona göre Doğu garip kültürlerin ve hilkat garibelerinin diyarıdır. Laubalilikte nasıl olsa sınır yok ya “*burada her aptal ve bağnaz kişiye peygamberlik sırası gelebilir*” diye yazıyordu.³³

Doğu onlara göre her konuda eksikti; özellikle İslamî doğu. İndo Europaen veya İndo İraniyen ifadelerinin anlattığı üzere, ırkçı yorumlarla Hind ve İranlılarla tarih öncesine kadar götürdükleri akrabalıklarının hatırına bu iki doğulu kültürü kendilerine daha yakın görüyorlar, onları pozitif ayrımcılıkla anıyorlardı. Doğu

³⁰ James Moore, “Mekân İstilacılarının Devrimi”, şurada: Livingston, Coğrafya ve Devrim, , YKY İstanbul 2010, s. 138-143.

³¹ Bilindiği üzere Türkiye’de de epeyce seveni vardır ve onun teorisine karşı çıkarsanız, sadece bu nedenle bile adınız gerici olur.

³² J. Moore, 132-136.

³³ E. Said, 286-287. Ne yapalım ki İsa da risalete burada nail oldu.

romantizmine düşkün olan Frederick Schlagel³⁴ için doğu demek Çakuntala, Zend-Avesta, Veda’lar ve Upanişad demektir. Samileri hiç mi hiç sevmiyordu. Kusurları dillerinin kökten türemeli olmasıymış! İyi doğu Hindistan, kötü doğu ise Sami dünyası idi. Türklere gelince, onlar zaten barbardı. Türklerin barbarlığı ve savaşçılığı itaat altına alınmalarını ve dolayısıyla sömürülüp medenileştirilmelerini de engelliyordu.³⁵

Doğu geniş bir coğrafya olduğundan zamanla nereyi kastettiklerini daha açık vurgulayabilmek için onu da kısımlara bölmeleri gerekiyordu. İlk defa 1902 de Amerikan deniz tarihçisi Alfred T. Mahan Ortadoğu tabirini kullandı. Sonra Yakınoğu ve Uzakdoğu kavramları siyasi ve coğrafi sözlüklerimize sokuldu. Bugün adı geçen bölgeyi, anlatmak için Ruslar da, Afrikalılar da, Hintliler de aynı kelimeyi kullanır: Ortadoğu. Ortadoğu birinin güneyinde, ötekinin kuzeyinde, üçüncüsünün batısında imiş ne gam! “*Daha da garibi bu tabirlerin bizzat Ortadoğu halkı tarafından da benimsenmiş olması.*”³⁶ Bunları yazarken sevimli Nasreddin Hoca’mızı hatırlıyorum: “*Dünyanın merkezi burası*”, demiş. “*Şu durduğum yer, inanmazsanız ölçün*”. Batılı ve batılılaşmış doğulu aydınlardan daha ciddi, daha haysiyetli ve daha bilimsel değil mi?

Türklere Göre Doğu - Batı

Türk aydınları için doğu ne demektir? Tazimattan beri tavaf halinde olduğumuz “Batı” ve tiksiniyerek anlattığımız “Doğu” hakkında elbette yazarlarımız olmuştur. “*Batılılaşma*” 150 yıldır aydınlara bitmeyen tartışma konusu oldu. Kimine göre “*Düzenin Yabancılaşması*”³⁷ idi, kimine göre de Çağdaşlaşmak³⁸. Kimi “*Hangi Batı*”³⁹ diye sorarken “batılı” olmak adına her maskaralığı yapan arkadaşlarını kınıyor; “*sömürgeci, savaşçı, saygısız, barbar, ırkçı vs*” batıya reddiye düzerken kendi “batılılığını” anlatıyordu: “*Peki, batılılık davasından vaz mı geçelim*” diye

³⁴ E. Said, 165-166.

³⁵ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 199, s.315.

³⁶ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, C.2, İst, 2011, s. 75-76.

³⁷ İdris Küçükömer, *Batılılaşma-Düzenin Yabancılaşması*, Profil Yay. İst. 2012.

³⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul (tarihsiz).

³⁹ Attila İlhan, *Hangi Batı*, Bilgi Yay, Ankara 1976. Kitap’ta özellikle şu iki bölüm: “Öteki batı”, s.68 vd. “Bu sözüme mim koyun”, s. 102 vd. “Yanlış hesap Paris’ten döner”, s. 27-30.

soruyordu. Cevap “*Ben Türk değilim, batılı bir ortama aidim*” diyen gence verdiği cevapta idi: “*Batılı olmak, Türk olmamak demeye*” gelmezdi. Aman, ne büyük ciddiyet! Bir de “*Genç Osmanlılar Avrupa’nın yeniçerileri*” değerlendirmesini yapan Cemil Meriç vardı: Üstada göre “*Doğu ile Batı iki ayrı dünya, meseleleri başka başka. Biri zenginleştikçe öteki fakirleşmeye mahkûm. Batı bütün zaferlerini yamyamlığına borçlu*” idi.⁴⁰

Çin Hindinde bazı aşırı batı hayranı kızların batılıya benzemek için çekik gözlerini estetik ameliyatla düzelttirmeleri gibi, bizde de fes giydiği için batılı bizi adam yerine koymayacak endişesi vardı.⁴¹ Dolayısıyla onların beğenisine mazhar olabilmek için çağdaş “serpuş” arayışına girip “şapka devrimi” yaptık. Çünkü Batı, edebiyatında bile bizi kıyafetimizden dolayı ciddiye almama temasını işliyordu.⁴² Bizi adam yerine koymayacaklardı, eyvah! Ne yapmalı idik? “*Batılı uygar toplumlara*” benzemek için İstiklal Mahkemeleri’ni çalıştırdık. Tuhaf mı bilemem, ama bu toprakları savunan Selahaddin Eyyubi’nin ve medar-ı iftiharımız Fatih’in sarığını atıp onların savaştığı kardinallerin şapkasını aldık. Bu karara uymayanları da astık. Çünkü XIX ve XX. yüzyıllarda İslam dünyası ve Türkiye batılı değerleri olduğu gibi kabullenmiş aydınlar tarafından yönetilmekteydi. Bu aydınlardan biri olan Ağaoğlu Ahmet’in yaklaşımları çok basit ve kestirme idi: Yeryüzünde şimdiye kadar üç büyük medeniyet görülmüştü: **Buda-Brahma, İslam ve Batı Medeniyetleri**. İlk ikisi kesin mağlup durumdadır ve yok olmak

⁴⁰ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları İstanbul 1986, s. 383-388.

⁴¹ Herkesin bildiği hikâye: Genç Mustafa Kemal Fransa’ya askeri tatbikata gidince çok başarılı olmuş da, bir Fransız subay kendisine, “bu başarıma rağmen, başında bu fes olduğu müddetçe seni ve ülkeni medeni âlemde kimse kabullenmez” demiş! Oraya giderken Belgrat istasyonunda Sırp gençler de zaten onların şapkalarıyla dalga geçmişler! Türkiye’deki inkılâpçı resmi tarihin söylemi böyle. Fesi savunmak veya karşı çıkmak bir yana dursun, burada kendisi gibi giyinmeyenlere tahammülsüz, ırkçı ve bağınaz Avrupalıya haddini bildirmemiz gerekmez miydi? Sırp fesimizle dalga geçmişmiş; bize vahlar, Sırpıya bravo. Aklımıza geleni Kur’an üslubuyla söyleyelim: “Veyl mağluplara!”

⁴² Antoine de Saint-Exupery’nin Küçük Prens adlı romanında şu paragrafa dikkat: “Küçük Prens’in geldiği gezegenin B-612 olarak bilinen asteroid olduğuna inanmak için ciddi sebebim var. Bu asteroid sadece bir kez teleskopla görülmüştür. O gözlemi yapan ise 1909’da bir Türk astronomuydu. Keşfini büyük bir gösteriyle Uluslar arası Astronomi Kongresine sundu. Ama Türk kıyafeti içerisinde olduğundan, hiç kimse söylediklerine inanmadı... Neyse ki asteroid B 612’nin itibarı için, bir Türk diktatör ölüm tehdidiyle uyruklarını Avrupa kıyafetine bürünmeye zorlayan bir yasa çıkardı. Böylece 1920’de aynı astronom çarpıcı stil ve şıklıkta elbiseler giymiş olarak, gösterisini bir kez daha baştan sundu. Ve bu sefer herkes raporunu kabul etti.” Bak. Ferguson, s. 112,113

istemiyorlarsa Batı medeniyetini iyi ve kötü yanlarını ayırmadan gülü ve dikenini almalydılar.⁴³

Bu yaklaşıml ve kùltürün etkisiyle “doğulu” oluşumuzdan öyle iğrendik ki, doğulu ilkellerden kendimizi ayırabilmek için, batıda değiliz ama kuzeydeyiz, kuzey batı sayılır gibi laflara sarıldık: “*şarklı dediğimiz zaman cenupluları, garplı dediğimiz zaman da şimallileri anlatmak isteriz. (...) Biz Türkler kendimizi temas halinde bulunduğumuz, hatta zaman zaman nüfuzu altında kaldığımız şark dünyasının dışında ve şimalinde görmekte gerek tarih, gerek coğrafya bakımından daha doğru bir görüş elde etmiş oluruz*”⁴⁴ diyen dehşetli batıcılarımız da oldu!

Türk aydını batı-doğu kavramlarının içinini doldurmada şairin “*o mahiler ki derya içredir, deryayı bilmezler*” hikmetini doğrular tarzda değerlendirmeler yapmaktadır. Kiminde hissiyat galip gelip desteksiz atan bir batı düşmanlığı ve batıdan aldıklarını inkâr eden yapı, bazılarında da ideolojik bakış, “*batılılık o demek değil, bu demek*” şeklinde değerlendirmeler görölmektedir.

Batılı çıkarlar ve ihtiraslar gerçekte her şeyi planlamakta, değer yargılarını bilimsel realite olarak kabul ettirmekte, onların akına ak, karasına kara demeyen aydınlar gerici, şarklı vs. olarak suçlanmaktadır. Ortaçağ keşişlerinin doğusu, sanayileşme döneminde mistisizmi, mitolojik unsurları ve egzotizmi ile bir rüyalar beldesi oldu. Sonra kapitalizm bu bölgenin haritasını, sınırlarını, değer yargılarını, şehir ve ÷lke adlarını, fikir sistemlerini vs. belirlemeye başladı. Demiryolları, limanlar, bankalar ve diğer finans kurumları, Cizvitlerin, Dominikenlerin ve diğerlerinin okulları, Pera gibi semtler, büyükelçiliklerin ve konsolosların baloları, batıdan gelen kitaplar ve gazeteler... Batı'nın nüfuz kanalları oldu. Doğu parsel parsel bölündü, bazı sınırların masa başında, cetvelle çizilmiş olduğu haritaya bakılınca görölmektedir. ÷lkeler ve bölgeler Avrupalıların çıkarlarına göre yeniden adlandırıldı. şam'm Suriye⁴⁵ olması gibi: Çünkü “Suriye” ilk çağda yörenin büyük imparatorluğunun adı idi: Asurien. Yörenin Araplarına bu isimle şu mesaj verilmişti: Siz vaktiyle bu topraklarda bu büyük imparatorluğu

⁴³ Fahri Sakal, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, TTK Yay. Ank. 1999, s, 151 v.d.

⁴⁴ H. S. Selen, s. 543, 547.

⁴⁵ Hiçbir Osmanlı kaynağında Suriye diye bir bölge yoktur. Emevi ve Abbasi kaynaklarında da yoktur. İdari birim olarak yörenin adı şam, şam şehrinin adı ise Dımaşk idi.

kurmuşunuz. Uyanın, dirilin, tekrar kurabilirsiniz. Onlar da uyandık sandılar ve Irak-Suriye devletlerinde Baas (Diriliş) partileri⁴⁶ kurdular. Bu resmen bir vaftiz törenine benziyordu: Coğrafyamızda dinî, siyasî, iktisadî ve kültürel olarak nesebi belirsiz çocuklar kazanıp doğuruyorlar, isim verip kutsuyorlardı.

Şarkiyatçılığın Etkisi

Kaderimizi belirleyen bütün bu gelişmeler şarkiyatın marifeti idi. Doğu dilleri, kültürleri, tarih ve coğrafyası tamamen siyasi gayelerle inceleniyor, misyonerler ve salt öğrenme meraklıları da bu kervana katılıyorlardı. 1539'da Paris'te ilk Arapça kürsüsü açılmış, 1586'da Toskana'da Arapça kitaplar basacak bir matbaa kurulmuştu. Onu diğerleri takip etti. İbn Sina'nın eserleri, diğer bilimsel çalışmalar, Bin Bir Gece Masalları bir bir Avrupa dillerine çevrilmeye başlandı. Hollanda gibi küçük bir ülke bile şarkiyatın önemli merkezlerine sahipti. Barthélmey d'Herbelot **Doğu Kütüphanesi** adıyla birçok klasiği yayınladığında bu kitapların hiç birisi Doğu'da yayınlanmış değildi. Antoine Galland'ın **Bin Bir Gece Masalları**'nın tercümesini yayınlaması Doğu'ya ilgiyi daha da arttırdı. Silvestre de Sacy ve J. Von Hammer gibi kişiler, Paris Doğu Dilleri Okulu, Asya Derneği ve dergisi **Journal Asiatic**, Hollanda'da E.J. Brill yayınevi, Almanya'da **ZDMG**, İngiltere'de **Journal of the Royal Asiatic Society** gibi daha nice kişi ve kurum doğu çalışıyorlardı. “*Artık İslam Dünyası Deccal'in at koşturduğu bir alem olarak görülmez*” olmuştu. “*Egzotik bir medeniyetin vatanıdır Doğu, şairane bir medeniyetin.*”⁴⁷ Devletler artık şarkiyatı teşvik ediyor, bu bilgiyi herkes farklı açılardan kullanıyordu. Kimi doğu egzotizmine düşküdü, kimi dini menşelerini, Kitab-ı Mukaddes'in anayurdunu merak ediyordu. Dinî, siyasî, felsefî amaçlar olduğu gibi, Türk yayılması da ilginin doğuya kaymasını hızlandırıyordu. Zaman geçtikçe “*al la Turca*” ve “*Arabesque*” akımları ve asillerin şatolarında “**Şark**

⁴⁶ Ba'as Partileri geleneği, İslami kültürdeki “ba'sü ba'de'l-mevt” (öldükten sonra tekrar diriliş) inancının siyasete uyarlanmasıdır. Türk hâkimiyet yıllarını ölüm yılları sayıyorlardı; hâlbuki şimdi İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar tarafından diriltmişlerdi. İngiliz Generalinin 1917'de Filistin'e girince bir yüksek yere çıkıp attığı nutukta “*artık Haçlı Seferleri bitmiştir*” diye müjdelemesinin anlamını ne Araplarda ne Türkiye'de ne de diğer ülkelerde değerlendirecek tarih ve politika kültürü maalesef yoktur.

⁴⁷ Maksim Rodinson, *Batıyı Büyüleyen İslam*, İst. 1983, s. 46-62.

Köşesi” yapma geleneği güçleniyordu. Herder’e göre Araplar Avrupa’nın hocaları idi, Goethe’nin **Mahomets Gazeng**’ı ve **West-Östliche Divan**’ı da müstesna çalışmaları. Zerdüşti İran ve Hind zaten Batı’ya akraba idi, doğudaki uzak akrabalar sevimli görülüyorlardı.

Ancak bu göreceli tarafsızlık ve dostluk zaman zaman iniş-çıkışlar göstermekte, başta İsrail faktörü olmak üzere çok yönlü çıkarılara göre “doğu” kavramının içi doldurulmaktadır. *“Tek tanrıci her üç din için de kutsal olmasına karşın, Kudüs günümüzde bazen 1683’teki Viyana’nın Modern dengi, Batı uygarlığının sınırındaki tahkimli bir kent gibi görünür... (S)ırf Yahudi çıkarlarına dayanmayan İsrail kendisini Batı’nın bir ileri karakolu saymaktadır. Ama kuşatılmış durumdadır... İsrail dört bir yanda bizzat varlığını tehdit eden Müslüman güçlerle çevrilidir. Batı Şeria ve Gazze’deki işgal edilmiş toprakları üs edinen Hamas, Komşu Lübnan’daki Hizbullah, doğudaki İran, tabii ayrıca Suudi Arabistan. İsraililere göre, Mısır ve Suriye’de İslamcılar laik yönetimlere karşı mevzi kazanmaktadır. Geleneksel dost sayılan Türkiye bile şimdi açıkça İslamcılık ve anti-Siyonizm istikametinde ilerlemekte, üstelik yeni Osmanlı anlayışına⁴⁸ dayalı bir dış politika izlemektedir. Bunun bir sonucu olarak, İsrail’de birçok kimse kendisini 1683’teki Viyanalılar gibi tehdit altında hissetmektedir.”⁴⁹* Dikkatle okunursa tüyler ürpertici ifadelerdeki sakatlıklar için sayfalarca yorum yapılabilir. Bilim ve düşünce namusu diye bir kavramın içi bu kadar mı boşaltılır! Sanki her gün Filistin’de İsraililer ölüyor, öldürenler de Müslümanlar! Batı çıkarları ile Siyonist çıkarların nasıl uyuştugu, İslamcılığın Batı çıkarlarına nasıl ters, ama Siyonizmin nasıl da emperyalizmin ileri karakolu olduğu, Yeni Osmanlı anlayışına nasıl itiraz ettikleri... Dahası bu politikaları uygulayacak hükümetlere –milli irade ve demokrasi dinlemeden- nasıl karşı çıkacaklarının ipuçları bu pasajda görülmektedir.⁵⁰

⁴⁸ Belli ki bu emperyalizmin canını çok sıkıyor! Kitabı bir dip not düzeltmesi yapmadan olduğu gibi çevirip yayınlayan kurum Yapı kredi Yayınları’dır.

⁴⁹ Ferguson, 115.

⁵⁰ Mısır’da darbeci rejimi ve Suriye’deki diktatörlüğü neden destekledikleri buradan anlaşılıyor. Türkiye’deki her yıkıcı akımı “demokrasi de demokrasi” diye destekleyen batı, Nil deltasında demokrasiyi neden istemesin? Demokrasi gelen yere halkın iradesi ile batı emperyalizmine karşı bir yönetim gelecek ve batının “iyi çocukları” gidecekse, o yerde darbe meşru görülüyor. İslam

Devlet adamlarının siyasi, işadamlarının ekonomik ve misyonerlerin dini amaçlarının yanı sıra, bazı müsteşrikler gerçekten insani, hatta bazıları araştırdığı Doğulu toplum veya milletin dostu da olabiliyordu. 18. Asırda tarafsızlaşma, 19. Asırda ise Doğu dostları görülmeye başlamıştır.⁵¹ Bu tavrın sonunda yüzyıllardır kirlenmiş olan Avrupa-merkezci Oryantalizm ifadesinin terkedilmesi tartışılır olmuştur. Nihayet 1973'te Paris'te toplanan XXIX. Oryentalistler Kongresi'nde bu ifade terkedildi ve kongrenin adı Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi oldu.⁵² Ama huylu huyundan tam vazgeçebilecek miydi?

Hakaret ve küçümsemeye ilave olarak doğuyu görmemeyi ve yok farz etmeyi tercih eden bir batılı anlayış bugün hâlâ devam etmektedir. Yok, farz ediyorlar, önemsiz gösteriyorlar, gerekirse intihal yapıyorlar. İslam biliminden yapmaya kalktıkları aşırımları bugün çok iyi biliyoruz. Constantinus Africanus, intihaller tarihinin bu en yüz­süz adamı için bilim tarihçisi Karl Sudhoff “*Ortaçağ Batı Avrupa tıbbi için kaderin bir lütfü*” diyordu. Bu övdüğü adam aslında bir Arap olan, sonradan tanassur etmiş⁵³ ve birçok Arap bilginin kitabını Latinceye çevirirken, kendi yazdığı eser olarak gösterebilmiş, ismini de Constantinus Africanus olarak değiştirmiştir.⁵⁴ Bu inkârları bilim tarihçisi Heinrich Schipperges **İdeologie und Historogrohie des Arabismus** adlı çalışmasında ortaya çıkarmış; modern bilimi ve medeniyeti tarihteki Arap (İslam) etkisi olmadan açıklamanın mümkün olmadığını açıkça yazmıştır. İslam biliminin Batı'da bu anlayışlarla yutulmasına aynı bilgin **Die Assimilation der arabischen Medizin durch das latinische Mittelalter** adlı çalışmasında temas etmiştir.⁵⁵ Ama bu çalışmalar ne Türkiye'de, ne batıda ne de diğer İslam ülkelerinde yeterli bilinmemektedir.⁵⁶

dünyasındaki demokratik güçler buna dikkat etmeli. Bu anlayış sürdüğü müddetçe her darbe batılılarca desteklenecektir.

⁵¹ Rodinson, 53-62.

⁵² Y. Bulut, “Oryantalizm” *TDVİA C.33*, s. 435.

⁵³ Hristiyan olmuş.

⁵⁴ Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik C.I*, TÜBA ve Kültür Bakanlığı ortak yayını, Ankara 2007, s.91.

⁵⁵ Sezgin, 86-133. Özellikle Müslümanlardan nasıl bilgi çaldıklarını görmek için s. 90-95.

⁵⁶ Geçen yıl bir fizik profesörüne bunlardan bahsedince önce ilgilenir gibi oldu, sonra kitabın adındaki İslam ifadesini görünce “he he, İslam çok önemli evet, hatta aya da gittik ya!” diye dalga geçmeye başladı. Ağaoğlu Ahmet haklı imiş. Bu medeniyet gerçekten bitmiş. Uluğ Bey'i Cabir'i, İbn Heysem'i ve diğerlerini Alman'a anlatırız da Türkiye'nin “*bu sene de kurban bayramı ile haç*

Doğru, mantıklı, bilimsel ve insaflı olalım. Batı son 500 yıldır bilim, kùltür, ekonomi ve siyaset adına ne varsa çoğuna damgasını vurmaktadır. Bu hâkimiyet son 200 yılda ise kesin hegemonyaya dönüşmüştür. Her şerrin kaynağı batıdır gibi bir “şarklı” tavrı göstermiyoruz. Evet, emperyalizm bir vakıa, ama onu tespit edip yazan, bu konuda bilim ve fikir adına bir şeyler yapan da batılılar. Karl Marks’tan Edward Said’e, Mahatma Gandhi’den Raimondo Luraghi’ye kadar emperyalizmi bize öğretenler de ya batılı veya batı sistemi içinde eğitim almış doğulular değil mi? Oryantalistlerin yaptığı doğu çalışmaları küçümsenebilir mi? Dünyamızın ve bölgelerimizin haritalarını, sözlüklerimizi, kùltür hayatımızı ve tarihimizi onlar yazdılar. Mezopotamya, Mısır, Göktürk vs. yazılarını çözdüler, okudular... Milyonlarca elyazması nadir kitapları ama satın alarak, ama çalarak götürüp kütüphanelerine koydular... Bunların değerli eserler olduğunu çoğunlukla onlardan öğrendik. Çok ironik ama çalıp yağmalamasalardı, bu eserlerin çoğu belki doğuda ehliyetsiz ellerde yok olup gidecekti!

Bilimsel gelişmeler ve icatlar dünyanın çehresini değiştirirken tek yön batı idi. Sanayi devrimi ve sanayi toplumuna geçiş, bir iki beygirle değil yüzlerce beygir güçlü motorlarla yapılan ekonomik işler, tıptaki gelişmeler, ilaçların, antibiyotiğin, röntgenin ve sair görüntüleme tekniklerinin hayatımıza girmesi... Galaksimizden hücremize ve genlerimize kadar yapılan keşifler... Daha niceleri hayatımızı değiştirmiş, saatimiz Greenwich’e göre olduğu gibi, bu bilimsel çalışmalar İngilizcenin hâkimiyeti altında yapılmakta, dünyanın bütün üniversitelerinde yapılan çalışmaların İngilizce özetleri yazılmakta, hatta bilimsel makale ve raporların çok büyük kısmı İngilizce yazılmakta, dolayısıyla kürenin her tarafından bilimsel yayınlar yoluyla bilgi ve enformasyon ABD ve İngilizce konuşan ülkelere doğru akmaktadır. Fen, Tıp, Sosyal Bilimler ve Uygulamalı bilimler alanlarında dünyanın en iyi ilk 125 üniversitesi batıda olduğu gibi, bunların da 106 kadarı İngilizce eğitim yapılan Anglo Sakson eğitim anlayışındaki üniversitelerdir. Diğerleri de Japon, Fransız, Alman, İsviçre, İsveç, Çin vs.

mevsimi denk düştü” diyen “aydın” kafalarına anlatamayız. Batı emperyalizminin kùltürel silindiri milli haysiyet ve değerlerimizin üzerinden o kadar ileri geri yaparak geçmiş ki, yamyassı olmuşuz.

ülkelerin üniversiteleridir.⁵⁷ Onlarda da İngilizce değilse Fransızca ve Almanca eğitim-öğretim yapılmaktadır.

Batı ürettiği ve aşıladığı tüm maddi ve manevi değerlerle “doğuya nüfuz” ederken, bu değerlerinin bazılarının hastalıklı olduğunu da görüyordu. Toynbee’nin “Herodian taklitçiliği”⁵⁸ dediği ama yine de “Zealot”çulara göre tercih ettiği batıcılığı René Guénon daha şiddetli yerin dibine sokmuştu. Ona göre maddecilik ve diğer hastalıklar batıdan yayılıyordu. Batı saldırganlığı aslında bu zaafın örtülmesi için yapıla gelmekteydi.⁵⁹

Batının askerlik, bilim, ekonomi, siyaset, kültür, sanat, moda ve eğlence gibi her alanda dünyayı yönlendirmekte olduğunu anlatmak için başka örnekler vermeyi gereksiz buluyoruz. Bilinen şu gerçekleri hatırlatmak yeterli olacaktır: Ulus devlet, rekabetçi piyasa ekonomisi, özgürlükler ve demokrasi gibi değerleri benimsemiş olan batılılar (Amerika, İngiltere ve Fransa vs.) 1910’lu yıllarda dört “doğu tarzı ve doğulu imparatorluğun” yıkılıp yerine ulus devlet ve demokrasinin kurulmasını planladılar. I. Dünya harbinin sonunda bu planları gerçekleştirilmiş oldu. Diğer bir ifade ile milliyetçilik ve piyasa ekonomisini kullanarak Alman, Avusturya-Macaristan, Rus ve Osmanlı imparatorluklarını yıkıp yerlerine cumhuriyetler⁶⁰ getirdiler. Sonra demokrasi ve batılı değerlerle uyuşmayan faşizmin yükselmesi karşısında bu ideolojiyi bertaraf etmek için komünizmin, yani Stalin Rusya’sının yardımını aldılar. Siyonizm düşmanı faşizmi böylece devre dışı bıraktılar. Bu arada yardım etmiş oldukları SSCB’de komünizm yükselmişti; onu bertaraf etmek için de “yeşil kuşak” adı altında İslam’ın yardımını alıp sermaye ve piyasa düşmanı komünizmi bitirdiler.⁶¹ Nihayet İslam

⁵⁷ Cafer Marangoz, *Çağdaş Üniversite*, Ankara 2008, s. 244-247.

⁵⁸ Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 177-201.

⁵⁹ René Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1979, s. 141 v.d. Guénon aynı yayınevinde neşredilen *Doğu-Batı*, İz Yayıncılık, İstanbul 1980 adlı eserinde bu konuları daha ayrıntılı ele almıştır.

⁶⁰ Sadece Rusya’da evdeki hesap çarşıya uymadı ve Almanların desteği ile Lenin bir tren vagonunda gizlice Rusya’ya sokulup Bolşevik ihtilalini gerçekleştirdi. Bkz. Stefan Zweig, *Yıldızın Parladığı Anlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara (tarihsiz), “Mühürlü Tren” s. 239 v.d. Gerçi batılı bir demokrasi mümkün olmadı, ama neticede Çarlık İmparatorluğu gitmiş oldu. Onu bertaraf etmeyi ileriki bir tarihe bıraktılar.

⁶¹ Soğuk Savaş döneminde batılıların yazdıkları veya destekleyip yazdırdıkları kitaplarda Türkistan, Esir Orta Asya, Sömürülen Topraklar, Stepte Ezan Sesleri, Sovyet Müslümanları gibi isimler olur ve rahatlıkla gidip seyahat edemediğimiz o “ata yurtlarımız” hakkında romantizm dolu

da batılı değerler ve İsrail ile gen uyuşmazlığından ötürü şimdilerde mikro milliyetçilik, Siyonizm ve demokrasi kavramları kullanılarak bitirilmeye, ılımlı İslam ve BOP gibi projelerle yönlendirilmeye çalışılmaktadır.

Hâsılı “Batı”, yer küre maketini kendi tasavvuruna göre yapıp önüne koymuş, istediği gibi döndürmektedir.

Sonuç

Avrupa eski dünyanın gerçekten batısı idi. Kıtayı ilk ve son olarak birleştiren Roma İmparatorluğu topraklarının dışında o zamanlar bir batı bilinmiyordu. Çünkü onların batısı Atlantik Okyanusu idi. Ama bir doğu vardı: Kâh İmparatorluk topraklarının doğusu: İran ve Asya ülkeleri, kâh İmparatorluğun merkezi Roma şehrinin doğusundaki topraklar, yani oriens. Zaten Roma’dan önce Batının diğer cediti sayılan Grekler de kâh Ege’nin doğu kıyılarını, kâh topraklarının dışındaki İran coğrafyasını Asya veya doğu olarak adlandırmıştı. Ancak asıl bölünme kilisedeki ile kalıcı olmuş, doğu ve batı kiliseleri Hıristiyan âlemini bugüne kadar birleşmesi mümkün olmayacak derecede ikiye bölmüştü. Batı’yı başka cihetten tehdit edecek bir gücün ortaya çıkması coğrafi olarak imkânsız olduğundan doğudan gelen her tehdit batılılarca “barbar” olarak algılandı.⁶² Bu “yabancı” ve daha sonra “yıkıcı” anlamını Avrupa’yı doğudan tehdit eden Müslüman Araplara ve Türklere, Hıristiyan Ortodoks Ruslara, XX. asırda komünist ideolojinin taşıyıcısı olarak Ruslara yakıştırdılar.

bir duygu ile onları okur, Turancı duygularımız güçlenirdi. Sonra Sovyetler yıkıldı, komünizm bitti, “Esir Türkler” bağımsız oldu, derken Sam Amca “Yeni Dünya Düzeni” ilan etti; adamın birine “Tarihin Sonu” geldi diye yazdırdılar ve bir gün masamın üzerinde bir ABD üniversitesinin tarih yayınları broşürünü buldum. Kitapların birinin ismi çok manidardı: *The Fundamentalism in Central Asia*. Esir Türkistan söylemi yerini köktendinci İslam’a bırakmıştı.

⁶² Bu ifade aslında yabancı demektir. Sözlük anlamı itibarıyla Yunanlılar veya Romalılar yabancılara kendi dillerinde “yabancı” demiş oluyorlardı. Arapların yabancısı Acem, Türklerin yabancısının Tat, sonra Tat-er, Tatar (yad er yabancı adam) demektir. Ancak Özellikle Roma’yı kuzeyden sıkıştıran barbar (yabancı) kavimler o kadar vahşi, yıkıcı ve medeniyet düşmanı idiler ki, zamanla barbar=yabancı anlamı unutuldu ve barbar=yıkıcı, tahripkâr, ilkel, medeniyetsiz gibi anlamlara bürünmüş oldu. Franklar, Gotlar Gebidler, Süebler, Normanlar, Germaner, Vandallar... Özellikle sonuncular şehirleri yağma ve talan ederken bilhassa sanat eserlerini tahrip ettikleri için onların adından Vandalizm diye bir tabir oluşmuştur. Vandalizm kültür ve sanat eserleri yıkıcılığıdır.

Batı Haçlı seferleri ile Doğu'ya savaş açtığından, Hilal-Haç kavgasında din eksenli söylemle doğuyu küfür diyarı olarak adlandırmakta kendi açısından haklı idi. Zira aynısını doğulular da Batılılar için yapıyordu. Ancak Rönesans⁶³ ve Reformasyon hareketi ile kendi ortaçağının karanlığını dağıtacak ışıkları doğudan aldıklarını bir türlü itiraf etmediler. Sadece doğu ve İslam eserlerine bakmış, bir şeyleri okumuş gibi davrandılar. İslam ilmini inkâr etmek için bin küsur yıl önceki Yunan ilminin altında gösterdiler. Bu inkârları bilim tarihçisi Heinrich Schipperges gibi bazı bilim namusuna sahip bilginler dışında itiraf eden olmadı.

Sonuç olarak Batının Doğu'ya bakışı hep böyle şaşkınlıktır. Doğu mitik egzotik ve tuhaflıkların dünyası olarak sadece hoş bir diyardır. Ama sömürülmeye, yönetilmeye muhtaçtır. Oradan çıkan bilim ve kültür unsurları inkâr edilir, onlar bilim yapamaz ve batı biliminin değerlerini, batı politik söylemlerini, batı kültürünü takip etmelidir. Doğudaki bazı müttefiklerinin ve batının çıkarlarını tehdit etmemelidirler. Hep savuna geldikleri demokrasiyi de doğuda istemezler, çünkü o zaman rejimler sokağın taleplerine göre oluşacaktır. Hâlbuki sokağın talebi değil, batılı dev tröstlerin, Neoconların ve Siyonistlerin kapalı kapılar ardında dikte ettirdikleri batılı rejimler ve diktatörler ehvendir.

Son birkaç yüzyıldır bilim, kültür, sanat ve siyaset Batı'da üretilmekte olduğundan dünyanın merkezi olarak Batı kabul görmektedir. Dünyanın haritasını çizmişler, saat çizgisini belirlemişler, alfabeleri aslında Katolik alfabesi⁶⁴ olduğu halde onu dünya alfabesi olarak lanse etmişler, kendi değerlerini insanlığın değeri, yaptıkları işleri insanlığın işi olarak adlandırmışlardır. Her türlü bilimsel adlandırmalar ve bakış açıları batı merkezlidir. Sömürgeciliği, Dünya harplerini, ideolojik terörü ve son yüzyılda devlet terörünü icat eden ve uygulayan kendileridir. Cezayir, Filistin, Bosna, Azerbaycan, Kırım, Çeçenistan, Doğu Türkistan, Keşmir, Afganistan, Suriye, Lübnan, Libya, Burma vs. Buralarda başına bomba yağınlar hep Müslümanlardır. Bir koruyucu ABD'si, İngiltere'si,

⁶³ Rönesans bilindiği gibi yeniden doğuş demektir. Eski Yunan ve Roma medeniyetinin ihyası anlamında kullanılmıştır. Hâlbuki yaptıkları antik bilimin Müslümanlar tarafından epeyce geliştirilmiş ve ilaveler yapılmış halini almaktan ibaretti. Diğer ifade ile bir bilim ve medeniyet intihali, yani hırsızlık idi. Kullandıkları rakamlara bile Arap rakamları dediklerini üniversitelerimizdeki matematik ve fizik profesörlerinin çoğu bilmiyor.

⁶⁴ Hiçbir Ortodoks Hıristiyan toplum Latin alfabesini almamıştır.

Almanya'sı, Fransa'sı Rusya'sı, hatta Çin'i olmayan Müslümanlar mağdur oldukları konularda silaha sarılıyor diye adı İslam terörü olmaktadır. Dikkat edilirse “Yeşil Kuşak” zamanında İslam teröründen bahsedilmezdi. O zaman rakip Sovyetler Birliği ve komünizm olduğundan dünyada hep “sol terör” konuşulurdu. Şimdi İslam terörü konuşuluyor, ama Müslümanlara yapılan baskı ve haksızlıklarda hakemlik veya koruyuculuk yapan bulunmuyor. Bir Hıristiyan veya Musevi halka sürekli baskı yapıldığına dair Dünya’da bir örnek yoktur; ama Müslümanlara baskı ve katliam örnekleri nerdeyse sonsuzdur. İslam’a ve Peygamberine hakaret basın özgürlüğüdür, dolayısıyla serbesttir; Musevi’ye hakaret antisemitizmdir, yasaktır. Mağdur Hıristiyan ve Musevi yoktur; ama Müslüman mağdur, mazlum, mahkûm ve benzerleri sayılamayacak kadar çoktur.

Dünyanın efendileri böyle istiyorlar.

Kaynakça

- Baykara, Tuncer, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı*, Akademi Kitabevi İzmir 1992, s. 23-24.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul (tarihsiz). *Britannica Ansiklopedisi*, “Lord Byron” mad.
- Brotton, Jerry, “Haritayı Basmak, Fark Yaratmak” s. 151-173. Şurada: David N. Livingstone-Charles W. Withers, *Coğrafya ve Devrim*, YKY İstanbul 2010.
- Bulut, Y. “Oryantalizm” *TDVİA C.33*, s. 435.
- Ferguson, Niall, *Uygarlık Batı ve Ötekiler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011,
- Guénon, R, *Doğu-Batı*, İz Yayıncılık, İstanbul 1980.
- Guénon, René, *Modern Dünyanın Bunalımı*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1979.
- Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 199.
- İlhan, Attila, *Hangi Batı*, Bilgi Yay, Ankara 1976.
- Küçükömer, İdris, *Batılılaşma-Düzenin Yabancılaşması*, Profil Yay. İst. 2012.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yay. Ank. 1984, s. 28.

- Marangoz, Cafer, *Çağdaş Üniversite*, Ankara 2008.
- Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim yay. İst. 2004.
- Meriç, Cemil, *Kırk Ambar C.2*, İst, 2011, s. 75-76.
- Meriç, Cemil, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları İstanbul 1986, s. 383-388.
- Parla, Jale, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İletişim yay. İst. 1985.
- Rodinson, Maksim, *Batıyı Büyüleyen İslam*, İst. 1983.
- Sakal, Fahri, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, TTK Yay. Ank. 1999.
- Sakal, Fahri, “Folklor ve Edebiyat Ürünlerinin Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması” *Milli Folklor*, c.10, s. 77, 2008, s. 50-60.
- Selen, H. Sadi, “Tarihte Şark ve Garp Mefhumları” *Bellekten VII/27* (Temmuz 1943), s. 543-547.
- Sezgin, Fuat, *İslamda Bilim ve Teknik C.I*, TÜBA ve Kültür Bakanlığı ortak yayını, Ankara 2007.
- Sorokin, Pitirim A., *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Bilgi Yay. Ank. 1972.
- Toynbee, Arnold, *Medeniyet Yargılanıyor*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980.
- Zweig, Stefan, *Yıldızın Parladığı Anlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara (tarihsiz), “Mühürlü Tren” s. 239-251.